

УДК: 37;377;6Ф7.3

ОЛИЙ ТАЪЛИМДА ТАЛАБАЛАРНИНГ КАСБИЙ ТАЙЁРГАРЛИГИНИ РИВОЖЛАНТИРИШДА ДИДАКТИК ВА РОЛЛИ ЎЙИНЛАРДАН ФОЙДАЛАНИШ ТЕХНОЛОГИЯСИ

Рахманов Фарходжон Габбарович¹¹ Саноат муҳандислиги кафедраси катта ўқитувчиси.

(ҚаршиДУ) Тел: +99899 585 64 58

МАҚОЛА МА'ЛУМОТИ

АННОТАЦИЯ:

МАҚОЛА ТАРИХИ:

Received:12.01.2025

Revised: 13.01.2025

Accepted:14.01.2025

КАЛИТ СЎЗЛАР:

восита, дидактик,
диагностика,
компетентлик,
компонент, модель,
ролли, педагог,
психологик, технология.

Мазкур мақолада олий таълимда дарс маишулотларини таъкил этишда инновацион таълим технологияларини қўллаш масаласи тадқиқ этилган. Олий таълимда техник предметларни ўқитиш ўқитувчидан алоҳида ёндошув ва ўқитишнинг илгор техник воситаларини қўллашни талаб этади. Мазкур муаммони ҳал этишда ролли ўйин технологияларини қўллаш масалалари илмий жихатдан рақамлаштирилган технологияларга ўтилаётган жамиятда ўқитишнинг замонавий дидактик воситаларини кенгроқ жорий этиш ва уларнинг самарадорлигини янада оширишнинг долзарблигини кўрсатмоқда. Мазкур мақолада Олий таълим муассасаларида “Автомобил тузилиши ва техник хизмат кўрсатиш” фанини ўқитишда ролли ўйин технологияларини қўллашга бағишланган.

Муаммонинг долзарблиги. Жаҳон миқёсида ўспирин-ёшларни касбий фаолиятга самарали тайёрлашга йўналтирилган истиқболли стратегияларни ишлаб чиқишга алоҳида эътибор қаратилмоқда. Дуал (иккилик) таълим (Duales Studium (тегишли маълумот ва амалий иш тажрибасига эга бўлиш); Германия), “Хитойда ишлаб чиқилган: 2025” стратегияси (Хитой), “Виртуал борлик (VR)”, “Замонавий таълим – 2018” (“Modem Education – 2018”; АҚШ), “Таълим технологиялари – 2020” (EdTech -

2020), “Таълим – 2024”, “Genexis” (DryLab, VirtuLab, WetLab (Россия) тизимларини таълим амалиётига тадбиқ этиш, инновацион ўқитиш воситаларини ишлаб чиқиш иш ўринларини рақобатга бардошли кадрлар ҳисобини тўлдириш эҳтиёжининг қондирилишини таъминлайди.

Ўқитиш тизимини рақамлаштириш шароитида профессионал таълимни такомиллаштириш, малакали кадрларни тайёрлаш, уларнинг касбий компетентликка эга бўлишини таъминлаш ўзига хос гносеологик аҳамият касб этмоқда. БМТнинг “БМТнинг таълим муассасалари (кампуси)” (UN-Campus; 2006 йил), ЮНЕСКОнинг “Техник ва касбий таълим ҳамда касбий тайёрлаш” (TKTT – TVET), “TKTTда Инновация ва таълимни бирлаштириш (“Bridging Innovation and Learning in TVET”; 2019 йил), “Қобилиятларни такомиллаштириш: 2015-2021” (“Capacity Development Strategy, 2015-2021”) лойиҳалари инсон капиталидан самарали фойдаланиш имкониятини яратмоқда.

Дунё миқёсида таълим соҳасидаги юз бераётган ривожланиш тенденциялари рақамлаштирилган технологияларга ўтилаётган жамиятда ўқитишнинг замонавий дидактик воситаларини кенгроқ жорий этиш ва уларнинг самарадорлигини янада оширишнинг долзарблигини кўрсатмоқда. Бир қатор ривожланган мамлакатларда глобал таълим муҳитини шакллантиришга илмий ёндашувлар асосида, таълимнинг узлуксизлиги ва амалий йўналганлигини таъминлаш, мустақил таълим олиш, ижодий юксалишга йўналтириш, таълим олувчиларнинг шахсий компетенцияларини ривожлантиришда замонавий дидактик воситалардан фойдаланиш йўллари ривожлантириш муҳим ўринга эга бўлмоқда.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2022-йил 28-январдаги ПФ-60-сон “2022-2026-йилларга мўлжалланган янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси тўғрисида”ги, 2017-йил 27-июлдаги ПҚ-3151-сон “Олий маълумотли мутахассислар тайёрлаш сифатини оширишда иқтисодиёт соҳалари ва тармоқларининг иштирокини янада кенгайтириш чора-тадбирлари тўғрисида”, 2018-йил 5-июндаги ПҚ-3775-сон “Олий таълим муассасаларида таълим сифатини ошириш ва уларнинг мамлакатда амалга оширилаётган кенг қамровли ислохотларда фаол иштирокини таъминлаш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги, 2019-йил 16-январдаги ПҚ-4119-сон “Таълим сифатини назорат қилиш тизимини такомиллаштириш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги қарорларида ҳамда педагогик фаолиятни ташкил этиш ва ривожлантиришга оид бошқа меъёрий-ҳукукий ҳужжатларда белгиланган

вазифаларни амалга оширишда ушбу диссертация иши муайян даражада хизмат қилади. [1,2].

Муаммонинг моҳияти ва ечими. Бугунги кунда жаҳон таълими тизимида турли дидактик моҳиятга эга ўйинлардан кенг фойдаланилмоқда. Айни вақтда Республика таълим тизимида инновацион технологиялар, шу жумладан, шахсда эркин, мантиқий фикрлаш, мустақил тафаккур юритиш малакаларини шакллантирувчи ривожлантириш ҳамда ўйин технологияларидан фойдаланишга алоҳида эътибор қаратилмоқда. Зеро, юксак интеллектуал қобилиятга эга шахсларгина илм-фан, ишлаб чиқариш, саноат, хизматлар кўрсатиш, маданий соҳаларда ўзига хос, оригинал ғояларни илгари суриш, инновацион ишланмалар, ижодий лойиҳаларни яратиш имкониятига эга [3, 4].

Ҳар қандай ўйиннинг моҳияти унинг муайян қоидалар асосида, мусобақа характерида бўлишидан иборат. Шунга кўра “дидактик ўйинлар ҳам барча ўйинларда бўлгани каби маълум қоида, шартлар асосида ташкил этилади. Шу сабабли таълим жараёнида дидактик ўйинлардан фойдаланишда педагоглар танланган турдаги ўйинлар шартларига мувофиқ сценарийни ишлаб чиқиши, кроссворд, анаграмма, ребусларнинг моделларини яратиш имкониятига эга бўлишлари зарур. Бу турдаги ўйинлар сценарийсини ишлаб чиқиш ёки моделини яратишда энг муҳим жиҳат белгиланган мавзу бўйича таянч тушунчалар тизимлаштириб олинади ва улар асосида сценарий ёки модел шакллантирилади.

М.Усмонбоева ҳамда З.Ахророваларнинг қайд этишича, “дидактик ўйинлар – ўрганилаётган объект, ҳодиса, жараёнларни моделлаштириш асосида талабаларнинг билишга бўлган қизиқишлари, фаолликларини оширадиган ўқув фаолияти тури ҳисобланади [3]. Бу каби ўйинлар талабалар томонидан ижтимоий-фойдали меҳнат ва ўқиш кўникмаларини фаол ўзлаштиришда муҳим аҳамиятга эга бўлиб, уларнинг аҳамияти натижалар билан эмас, балки жараённинг мазмуни ва кечиши билан белгиланади; бу каби ўйинлар болаларни ижтимоий муносабатлар жараёнида фаол иштирок этишга тайёрлайди, улардаги турли психологик зўриқишларни камайтиради [3, 10-11].

Ролли ўйинлар – маълум бир шахснинг вазифа ва мажбуриятларини бажаришдаги руҳий ҳолати, хатти-ҳаракатлар моҳиятини очиб беришга йўналтирилган ўйинлар, уларда роллар мажбурий мазмуни билан тақсимланади. Ролли ва ишбилармонлик ўйинлари талабаларни муайян жараёнга тайёрлаш, уларда маълум ҳаётий воқелик, ҳодисалар жараёнида бевосита иштирок этиш учун дастлабки кўникма-малакаларни

ҳосил қилишга хизмат қилади. Таълим жараёни иштирокчилари (талабалар, оналар, педагогик жамоа аъзолари, таълим муассасаларининг раҳбарлари, жамоатчилик ташкилотларнинг вакиллари ва б.) сифатида турли ролларни бажариш талабаларга педагогик фаолият мазмуни билан яқиндан танишиш имкониятини яратса, талабаларга маълум фаолиятни самарали ташкил этишга назарий, амалий, энг муҳими, руҳий жиҳатдан тайёрланишга ёрдам беради [3, 11].

Ролли ўйин сифатида дастлаб “Автомобиллар музейига экскурсия” номли саёҳат ўйинининг моҳияти, унинг қўлланиш босқичларини тавсия этилди.

Ўйиннинг номи: “Автомобиллар музейига экскурсия”.

Ўйиннинг тури: экскурсия-ўйин

Ўйиннинг мақсади: ўқув машғулотини қизиқарли, жонли ташкил этиш орқали талабаларни юк автомобили билан яқиндан таништириш.

Ўйиннинг вазифалари: 1. Талабаларни назарий билимлар билан таништириш.

2. Талабаларнинг ўқув машғулотида эркин бўлишларини таъминлаш.

3. Ўйин жараёнида талабалар ўртасида бир-бирларини қўллаб-қувватлаш, ўзаро ёрдам туйғуларини шакллантириш.

Ўйин иштирокчилари (роллари):

1. Гид (бошловчи; музей ходими) – 1 нафар.

2. Фан ўқитувчиси – 1 нафар.

3. Ташриф буюрувчилар (Талабалар) – 25-30 нафар.

Ўйиннинг давомийлиги: 80 дақиқа.

Ўйиннинг шартлари:

1. Экскурсия қоидалари (тартиб билан юриш, шовқин солмаслик, бошқаларга ҳаққит қилмаслик, баланд овозда сўзлашмаслик, ноўрин кулмаслик, бошқаларнинг диққатини ўзига жалб этмаслик кабилар)га риоя қилиш.

2. Гид (бошловчи)ни диққат билан тинглаш.

3. Зарур ўринларда саволлар билан мурожаат қилиш.

4. Экскурсия якунида гид (бошловчи)га ўз миннатдорчилигини билдириш.

Ўйиннинг бориши:

1. Гид (бошловчи) музейга ташриф буюрувчиларни экспонатлар ёрдамида юк автомобилининг тузилишига оид маълумотлар билан таништиради.

2. Талабалар асосий маълумотларни ўзларига қайд этиб боради.

3. Талабалар вақти-вақти билан гидга саволлар бериб, масалаларни ойдинлаштириб олади.

Ўйин жараёнида қуйидаги масалаларни ҳал этиш вазифасини бажариш кетма-кетлиги ишлаб чиқилди:

1. Юк автомобилнинг халқ хўжалигидаги аҳамияти ва вазифаси.
2. Юк автомобилнинг техник таснифи.
3. Юк автомобилнинг умумий тузилиши.
4. Автомобиль двигателининг ишлаш принципи.

Гид (бошловчи)га қуйидаги саволларни бериш тавсия этилади:

1. Юк автомобилнинг вазифаси нимадан иборат?
2. Юк автомобилнинг техник таснифида нималар ифода этилган?
3. Юк автомобилнинг тузилиши қандай қисмлардан таркиб топган?
4. Юк автомобили қандай юк кўтариш қобилиятига эга?
5. Юк автомобилнинг кабина ва платформадаги ўриндиқлар сони нечта?
6. Юк автомобилнинг чиғириксиз узунлиги неча метр?
7. Юк автомобилнинг двигател модели қандай?
8. Эсплуатацион ёнилғи сарфи, л/100 кмга қанчани ташкил этади?
9. Автомобиль двигателининг ишлаш принципи қандай кечади?

Охирга саволни тушунтиришда намоиш материалларини қўллаш самарали хисобланади, Талабаларга видео лавҳани томоша қилиш тавсия этилади. “Ички ёнув двигателининг ишлаши (Работа двигателя внутреннего сгорания)” // https://www.youtube.com/watch?v=_6ZaeeN1Ss (3.26 дақиқали видео лавҳа) [4];

«Ички ёнув двигателларининг ишлаши (Принцип работы двигателя внутреннего сгорания (ДВС))» // <https://www.youtube.com/watch?v=q1kqXlfPm40> (5.09 дақиқали видео лавҳа). Видео лавҳа намоишидан сўнг гид (бошловчи) Талабаларга қуйидаги аниқлаштирувчи саволлар берилади:

1. Автомобиль двигателининг ишлаши неча босқичда кечади?
2. Биринчи ва иккинчи босқичда қандай ҳодиса рўй беради?
3. Якуний босқичнинг моҳияти нимадан иборат? [5];

Ўйин якуни:

Ўқитувчи томонидан Талабаларга блиц саволлар берилади. Улар:

Блиц-сўров саволлари шаклида берилади:

1. Юк автомобили –
 2. Юк автомобилнинг техник тавсифи –
 3. Кузов –
 4. Юк автомобилнинг турлари –
-

5. Тент бўйича баландлиги –
6. Энг кичик бурилиш радиуси –
7. Двигателнинг Совитиш тизими –

Хулоса. Олий таълим муассасаларида техник соҳа бўйича фанларни ўқитиш ўқитишнинг замонавий воситаларини ва ўқитувчи томонидан юксак маҳоратни талаб этади. Автомобиль тузилиши ва унга техник хизмат кўрсатиш фани мураккаблиги жихатидан ўқитишнинг илғор воситалари ва ўқитиш усуллари қўллашни тақозо этади. Автомобиль тузилиши ва техник хизмат кўрсатиш фанини ўқитишда ролли ўйинлар ўқитиш самарадорлигини оширишга хизмат қилади.

Адабиётлар:

1. 2022-2026- йилларга мўлжалланган Янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси тўғрисида Ўзбекистон Республикаси Президентининг ПФ-60-сон Фармони.
2. Тарбия / Ота-оналар ва мураббийлар учун энциклопедия / Тузув. М.Н.Аминов. Масъул муҳар.: А.Мажидов. – Т.: “Ўзбекистон миллий энциклопедияси Давлат илмий нашриёти, 2010. – 432-б.
3. Usmonboyeva M., Ahrorova Z. Ta’lim jarayonida didaktik o’yinlaridan foydalanish. – Т.: “Lesson Pres” nashriyoti, 2019. – 73 б.
4. Грачев Ю.А. Понятие “Готовности к деятельности” в системе современного психолого-педагогического знания // <https://cyberleninka.ru/article/n/ponyatie-gotovnosti-k-deyatelnosti-v-sisteme-sovremennogo-psihologo-pedagogicheskogo-znaniya>.
5. Рахманов Ф.Г. “Автомобиллар музейига экскурсия” ролли ўйини. // Ўзбекистон Республикаси Интеллектуал мулк агентлиги ҳузуридаги «IP CONSULTING CENTER» Давлат Унитар корхонаси. № 002273 рақамли муаллифлик гувоҳномаси. Тошкент. 2020.
6. Муҳиддинов А. ва бошқалар. “Транспорт воситаларининг тузилиши”. Дарслик. – Т.: “Чўлпон”, 2014. – 232 б.
7. Муҳиддинов А. ва бошқалар. “Автомобиллар конструкцияси асослари”. “Истиқлол нури” нашриёти. Т.:2015 й. 332 бет.
8. Рахманов Ф.Г. “Транспорт воситалари конструкцияси” фанидан Ўқув қўлланма электрон дастури. ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ АДЛИЯ ВАЗИРЛИГИ. ГУВОҲНОМА № ДГУ 17908. Тошкент. 28.06. 2022.

9. Рахманов Ф.Г. Электронная презентация как обучающий и контролирующий имитационный виртуальный средства. “ГЛОБАЛЬНАЯ НАУКА И ИННОВАЦИЯ 2023: ЦЕНТРАЛЬНАЯ АЗИЯ” № 3 (21) НОЯБРЬ. 2023. СЕРИЯ “Педагогические Науки” Астана, Казахстан.

10. Рахманов Ф.Г. Транспорт воситаларини тузилиши ва эксплуатацияси. **Методик қўлланма.** Қарши давлат университети Ўқув-услугий кенгашининг 2024 йил 26 декабрдаги № 4А сонли йиғилиш Қарори. Ҳажми 4,25 босма табоқ. 69 бет.

